

УДК 340.134

ЛОГІЧНІ ЗАСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСКОНАЛОСТІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ УКРАЇНИ

В. Косович

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, 79000 Львів, Україна*

У статті з'ясовано, що таке правова логіка; вказано основні види логічних помилок, що допускаються у нормативно-правових актах; розглянено логічні правила, яких варто дотримуватися у нормопроектній діяльності, запропоновано форми їх нормативного закріплення.

Ключові слова: правова логіка, логічні правила, логічні помилки, нормативно-правовий акт.

Основним джерелом права сучасної України без сумніву є нормативно-правовий акт. Його досконалість значною мірою створює передумови для ефективного правового регулювання суспільних відносин. Саме тому науковці та практики докладають значних зусиль для пошуку засобів створення якісних нормативно-правових актів. Серед таких засобів, беручи до уваги кількість правотворчих помилок, на які звертають увагу дослідники, чільне місце належить логічним засобам. Їх аналіз у призмі особливостей правового регулювання в сучасній Україні є актуальним, має наукове та практичне значення.

Логіка – окрема наука, яка має в своїй основі систему специфічних знань, і, зокрема, про основні зв'язки між об'єктами суспільного буття, яким є і право. Тому логічні закони напряду пов'язані з правовими. З огляду на це виникає питання: чи усі логічні правила та висновки пов'язані з правовим регулюванням, а відповідно – чи будь-які дослідження логічної проблематики стосуються права? На нашу думку, більшою мірою опосередковано, настільки, наскільки це можливо і необхідно для моделювання та реалізації певного правового явища. Тому джерельною основою нашої роботи слугуватимуть не будь-які роботи з логіки (може йтися і про математичну логіку), а лише праці з питань правової логіки. С. С. Алексєєв зазначає, що праву притаманна своя особлива логіка – логіка права [1, с. 211].

Логіку права тією чи іншою мірою розглядали такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як: С. С. Алексєєв, І. О. Биля, Т. В. Кашаніна, Д. А. Керімов, В. І. Риндюк та ін. Проте постає необхідність розглянути можливості нормативного закріплення логічного інструментарію як засобу нормопроектувальної техніки, й відповідно, його належного використання для створення нормативно-правових актів України.

З цією метою вважаємо за доцільне у межах нашого дослідження вирішити такі завдання:

- з'ясувати, що таке правова логіка;
- вказати основні категорії логічних помилок;
- виділити головні логічні правила, які необхідно застосовувати під час створення нормативно-правових актів України, розглянути можливість їх нормативного закріплення.

На загальнотеоретичному рівні сьогодні визнано, що право невіддільне від логіки. Право постає як логічна система, яка відповідає нормам і вимогам

формальної логіки [2, с. 59]. Водночас, право як різновид соціальної дійсності має свої специфічні особливості, йому притаманна особлива логіка, в основі якої лежать закономірності суспільного буття, соціальні закони й стандарти. Логіка права – це логіка життя права, те, що виражає закономірності його буття і функціонування, які розкриваються безпосередньо у правовій матерії. Причому так, що певні факти, процеси в матерії права невідворотно ведуть до інших фактів і процесів, чи навіть до явищ високої юридичної і соціальної значущості [1, с. 212]. Т. В. Кашаніна зазначає, що юридична логіка – це логіка, що діє у контексті соціальних умов, політики державної влади і груп людей [3, с. 47]. Т. Н. Москалькова, конкретизуючи перелічені розуміння правової логіки стосовно джерельної бази сучасного права, пропонує визначення логіки тексту нормативно-правового акта – це система необхідних зв'язків між різними елементами тексту, що дає змогу сприймати його як єдине змістовне утворення [4, с. 274]. Наведене дає підставу зробити висновок про особливу важливість логіки у праві. Водночас, наявні визначення правової логіки характеризуються певною неконкретністю, що зумовлює плюралізм підходів до переліку логічних засобів та правил, які мають використовуватися у нормопроектній діяльності.

Значущість законів логіки для створення нормативно-правових актів конкретизується у її завданнях. Автори «Посібника по законотворчості: канадський досвід для Росії» зазначають, що основним завданням формальної логіки у законотворчості є досягнення внутрішньої несуперечливості закону, ясності і відповідності визначень, простоти і зручності застосування акта [5, с. 88].

На підставі зазначеного можна констатувати тверду переконаність наукової спільноти у необхідності використання правової логіки у правотворчій діяльності.

Не байдужими до питань логіки є і правотворчі суб'єкти. У низці нормативно-правових актів України та актів методичного характеру згадуються логічні правила. До таких актів належать: «Методичні рекомендації щодо розроблення проектів законів та дотримання вимог нормопроектної техніки» (схвалені постановою колегії Міністерства юстиції України від 21.11.2000 р. № 41); «Правила підготовки проектів Кабінету Міністрів України» (затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 06.09.2005 р. № 870), «Методичні рекомендації з підготовки та оформлення проектів законів України, нормативно-правових актів Президента України, Кабінету Міністрів України, МНС та дотримання правил нормопроектної техніки» (затверджені наказом МНС України від 10.12.2007 р. № 851).

Проте, попри усвідомлення науковою та юридичною спільнотою важливості використання логічних правил у правотворчій діяльності, дослідники констатують наявність численних правотворчих помилок, пов'язаних із недотриманням цих правил під час створення нормативно-правових актів. Спектр таких помилок досить широкий. Логічні помилки у законодавчій техніці так чи інакше зводяться до порушення одного з таких логічних законів: закону тотожності (неспіврозмірність визначення і поняття, що визначається, визначення невідомого через невідоме, тавтологія), закону суперечності, закону виключення третього і закону достатньої обґрунтованості [5, с. 88]. В. І. Риндюк звертає увагу на такі логічні помилки, як: невиконання вимоги щодо повноти структури юридичної норми, наприклад, відсутність санкції юридичної норми; некоректність посилань [6, с. 7]; логічні суперечності [7]. Т. А. Васільєва зазначає, що логічні помилки можуть полягати у різному трактуванні однієї і тієї самої дії чи явища, порушенні причинно-наслідкових відносин та відносин, які зіставляються, надлишковій лаконічності, нерозрізненні суб'єкта та об'єкта [8, с. 139]. Досліджуючи законодавчий процес в

Україні, науковці звертають увагу на приклади порушення логічних правил законодавчої техніки – під час вироблення законодавчих актів не завжди дотримано вимогу щодо повної структури юридичної норми, її узгодженості, системності [9, с. 15]. Опис таких помилок можна провести лише в окремому дослідженні; тому наведемо лише приклад. У частині 14.1.79 ст. 14 Податкового кодексу України закріплено, що значні запаси корисних копалин – запаси корисних копалин, розмір яких перевищує незначні запаси корисних копалин. Перед нами логічна помилка – визначення невідомого через невідоме. Законодавець дещо згодом у частині 14.1.118 намагається уточнити, які запаси корисних копалин є незначними – запаси, що визначаються за критеріями, які встановлюються Кабінетом Міністрів України. Однак, відсилання до критеріїв – наявних чи ймовірних, нормативних чи індивідуальних, більшої логічності законодавчому визначенню не надає.

Зазначені помилки вочевидь є результатом недотримання логічних правил під час створення нормативно-правових актів. Яка ж причина таких помилок на фоні наукової дослідженості та практичної визначеності? Спробуємо з'ясувати це, ознайомившись із існуючими напрацюваннями щодо цих правил.

На думку зарубіжних вчених, головна логічна вимога – *тотожності* інтерпретації тотожних об'єктів. До цієї вимоги належить вимога *адекватності відображення* у законопроекті реалій матеріального світу [5, с. 88]. Натомість Т. В. Кашаніна правило соціальної адекватності права зачислює до категорії змістовних [3, с. 36]. Представники соціологічної та природничої теорії права вважають відповідність права соціальним цінностям визначальною ознакою цих теорій.

Так, Д. В. Чухвічев виділяє три головні вимоги до логіки нормативно-правового акта: регулятивна спрямованість, єдність, системність [10, с. 140–151].

Натомість В. І. Риндюк розмежовує логічні форми законодавчої техніки на прийоми та методи, розглядаючи їх як такі, що використовуються при побудові: юридичних норм (*нормативна побудова, прийоми викладу юридичних норм, прийоми посилання та відсилання*); правових інститутів (*юридична конструкція*); галузевого законодавства (*галузева типізація*). Дослідниця також зазначає, що *логічну єдність і послідовність законодавчого акта забезпечує його структура* [11, с. 11–12]. Водночас є позиція [3, с. 102], відповідно до якої структурні правила належать і до групи вимог, що ставляться до форми нормативно-правового акта. В основу структурних правил покладено логічні основи класифікації правових норм [12]. І. О. Биля серед основних елементів логіки, що є вирішальними під час нормопроекування, називає закони тотожності і протиріччя, виключення третього, поняття та логічні операції з ними, судження [13, с. 10].

У радянській правовій науці до основних найзагальніших вимог до форми проєктів зачисляли таку, як *логічну послідовність викладу, зв'язок між собою нормативних приписів, які містяться у правовому акті* [14, с. 265]. Підтримуючи такий підхід, Д. А. Керімов також звертає увагу на *логічну послідовність викладу правового матеріалу*. Статті та їх пункти (частини), глави і розділи закону мають бути пов'язані одна з іншою, кожне положення закону має бути органічно пов'язано з іншими, і не повторювати і тим більше не суперечити їм [15, с. 60].

Зокрема, С. С. Алексєєв, розглядаючи структурну організацію тексту нормативного документу, ставить до неї таку вимогу, як єдність і *внутрішня логіка* – матеріал повинен бути узгоджений у всіх своїх частинах і розміщений у логічній послідовності [16, с. 493].

Цілу низку логічних методів пропонують науковці, досліджуючи проблеми кодифікації законодавства України, а саме: *інвентаризація, кількісне та якісне*

спрощення, аналогічне розповсюдження, прийом логічної концентрації, систематичне розташування матеріалу, метод якісного спрощення [17, с. 162–165]. Запропонований перелік, на нашу думку, є досить ґрунтовний, хоча і складний для розуміння. Він має відтінок особливостей кодифікаційної діяльності, більшою мірою зручний для науковців, ніж практиків. Чи не кожне із зазначених логічних правил потребує тлумачення чи конкретизації.

На основі наведеного можна констатувати, що науковці нині пропонують цілу низку логічних положень, які мають братися за основу під час створення нормативно-правових актів. Водночас щодо них не можна не висловити і низки зауважень.

До логічних науковці зачисляють чи не усі засоби нормопроектувальної техніки. І. О. Биля зазначає, що юридична типізація передбачає використання низки логічних і спеціально-юридичних засобів, до яких належать: поняття, презумпція, фікція, прийоми формулювання нормативних правових приписів, перелік, правовий символ, зразки документів [13, с. 10]. В. І. Риндюк висловлює думку, що зміст юридичної норми викладається у вигляді правових положень, що формуються за допомогою різних логічних засобів. Залежно від ступеня абстракції правового матеріалу використовуються загальні, спеціальні та виключні правові положення, з якими пов'язаний абстрактний, казуїстичний прийоми законодавчої техніки та прийоми використання правових застережень. Залежно від методу правового регулювання використовуються імперативні та диспозитивні положення, залежно від характеру впливу на особу – заохочувальні і рекомендаційні, залежно від функціональної спрямованості – регулятивні та охоронювані [11, с. 11–12]. Оскільки логічні правила можуть бути виражені лише мовними засобами, вони невіддільні від мовних правил [5, с. 88]. Такий підхід звичайно надає значущості логічним законам, однак потребує конкретизації, оскільки стосовно більшості перелічених засобів нормопроекування є своя особлива (не завжди напряду пов'язана із логікою) система вимог та правил. Крім того, за такої широкої інтерпретації використати правову логіку під час створення проектів нормативно-правових актів дуже складно з огляду на різнобічності та багатоаспектності. Для позначення логічних компонентів у праві використовуються терміни «логічні вимоги», «логічні прийоми», «логічні методи» – чітке розмежування яких не проводиться.

Дослідники згадують про логічні методи. Однак де тоді загальновідомі методи правового аналізу, аналогії, моделювання і таке інше?

Немає єдиної позиції стосовно того, чи соціальна адекватність правових норм та логічність структуризації нормативно-правового акта належать до логіки права.

Позиції практиків щодо логіки у праві сьогодні ілюструються у нормативних актах та методичних рекомендаціях з питань нормопроекування. Одразу ж можна зазначити, що положень стосовно правової логіки у цих документах не багато. Найчастіше у світлі логіки права йдеться *про логічну послідовність викладу* нормативного матеріалу в законопроекті (розділ II, схвалених постановою колегії Міністерства юстиції України від 21.11.2000 р. № 41 «Методичних рекомендацій щодо розроблення проектів законів та дотримання вимог нормопроектної техніки»; пункт 5, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 06.09.2005 р. № 870 «Правил підготовки проектів Кабінету Міністрів України», розділ III, затверджених наказом МНС України від 10.12.2007 р. № 851 «Методичних рекомендацій з підготовки та оформлення проектів законів України, нормативно-правових актів Президента України, Кабінету Міністрів України, МНС та дотримання правил нормопроектної техніки»). При цьому на

нормативному рівні (у згаданій постанові Кабінету Міністрів України) подано навіть визначення *логічної послідовності*: «полягає у логічному зв'язку усіх компонентів проекту акта, чітко виявлених причинно-наслідкових зв'язках між повідомлюваними діями (фактами) – як у межах одного речення, так і в межах усього акта».

Згадується про логіку і в проекті Закону України «Про нормативно-правові акти» [18]. У п. 5 ч. 2 ст. 9 цього законопроекту зазначено, що проект нормативно-правового акта має «бути внутрішньо узгодженим, мати *логічно побудовану структуру*», тобто йдеться про логіку структурування нормативно-правового акта (до речі, аналогічний підхід простежено і в рекомендаціях Мінюсту та МНС України).

Детальніше ознайомлення з положеннями перелічених вище документів викликає низку дискусійних питань.

Насамперед, чому логічні правила зводяться практично лише до правил структурування нормативно-правових актів. У світлі наукових напрацювань це виглядає явно недостатнім.

Зауваження викликає формулювання приписів про логічні вимоги. У методичних рекомендаціях МНС України закріплено, що проектування закону потребує упорядкованого викладу правових норм, що забезпечується *логічною послідовністю викладу і переходом від загальних положень до більш конкретних*. При цьому не варто допускати *суперечностей* між загальними і конкретними положеннями. За такої редакції, наприклад, недопустимість суперечностей та дублювань не є правилами логіки. Аналогічну картину ми бачимо і в проекті Закону України «Про нормативно-правові акти». Частина 2 статті 9 не відносить до категорії логічних такі вимоги, як: внутрішня узгодженість проекту нормативно-правового акта; неповторюваність положень, що містяться у проекті цього нормативно-правового акта; неповторюваність норм права, що містяться в інших нормативно-правових актах. Розробники цього законопроекту також окремо від логічних пропонують такі вимоги, як ясність, чіткість, зрозумілість, стислість, компактність та послідовність (тоді як більшість науковців у тій чи іншій формі розглядають їх як логічні вимоги).

Визначення логічної послідовності фактично зводиться тільки до причинно-наслідкових зв'язків між правовими явищами.

Проведений аналіз також засвідчує певне відставання нормативного регулювання використання логічних правил від наявних щодо таких правил рекомендацій наукової спільноти. Це зумовлено, на нашу думку, низкою причин: відсутністю єдиної доктринальної позиції щодо таких правил; їх складністю й багатогранністю; філософською спрямованістю наявних досліджень логіки права; врешті, спірністю. Наприклад, позиція про обов'язковість тричленної структури правової норми заперечується практикою закріплення у статтях нормативно-правових актів насамперед нормативно-правових приписів, для яких характерна двочленна структура.

З метою усунення наведених проблем питань, пов'язаних з правовою логікою, й відповідно належного її використання як засобу нормопроектної техніки, на нашу думку, доцільно виконати низку дій.

Для наближення фундаментальних теоретичних досліджень з правової логіки до потреб правотворення в Україні важливо провести спеціальні дослідження законів логіки стосовно саме нормативно-правових актів (керуючись їх змістовною та формальною природою).

Коли йдеться про нормативне закріплення логічних вимог, прийомів, методів, варто їх розмежувати. Вимоги мають уособлювати визначальні принципи логіки права (наприклад, тотожність та несуперечливість) й стосуються більшою мірою змісту нормативного документа. Закономірність дій, які необхідно вчинити для їх досягнення у тексті створюваного нормативно-правового акта, доцільно позначати терміном «правило» (наприклад, кожне положення закону має бути органічно зв'язано з іншими). Правила сприяють насамперед досконалості форми нормативного документа. Щодо правил необхідно також зазначити і те, що вони більшою мірою вказують на порядок, послідовність, тактику використання інших нормопроектувальних засобів. Тобто логічність досягається через правильність оперування «нелогічними засобами», наприклад, логічна послідовність викладу матеріалу через належне структурування проекту нормативно-правового акта.

Прийоми та методи зручніші під час проведення наукових досліджень та формування доктрини права.

У літературі запропоновано широкий спектр складових логіки права. Це зобов'язує виокремити з них саме те, що безпосередньо стосується особливостей нормотворчої діяльності. Коли йдеться про позначення логічних аспектів у правотворчій діяльності, то, видається, варто використати запропоновану В. І. Риндюк «логічну форму законодавчої техніки» [19, с. 118]. Оскільки об'єктом нашого інтересу є пошук засобів створення досконалих нормативно-правових актів, то пропонуємо ввести у проект Закону України «Про нормативно-правові акти» спеціальну статтю, назвавши її «логічні засоби нормопроектної діяльності» (визначивши їх як систему логічних вимог та логічних правил, які використовують під час створення проектів нормативно-правових актів).

Із «широкої гами» запропонованих науковцями логічних засобів, на нашу думку, доцільно виокремити саме ті, які безпосередньо пов'язані з законами формальної логіки. Інакше матиме місце дублювання логічних вимог і правил нормопроекування з вимогами та правилами використання іншими засобів нормопроекувальної техніки: логічні вимоги простоти і зрозумілості дублюються із мовними засобами нормопроекування (останні, наприклад, зазначені у розділі VIII Методичних рекомендацій МНС України), одноманітність розуміння термінології – термінологією (наприклад, ст. 22 Проекту), співрозмірність визначення і поняття, ясність й відповідність визначень – дефініціями. Це також стосується структури (наприклад, ст. 10, 11, 12 Проекту), принципів (наприклад, ст. 2 «Правил підготовки проектів Кабінету Міністрів України»), вимог до тексту (наприклад, ст. 23 Проекту), юридичних конструкцій тощо. Для такого відокремлення за основу, видається, можна взяти визнаність того чи іншого правового феномена засобом нормопроектної техніки. Отже, якщо сьогодні науковці та практики звертають увагу на значущості мовних засобів для текстуальної досконалості проекту нормативно-правового акта, то описувати такі правила як логічні [20], лише у силу того, що вони містять певні логічні закономірності – недоцільно.

Сьогодні набула аксіоматичного характеру думка про те, що визначальне місце серед логічних законів належить законам мислення [21]. Т. Н. Москалькова до таких законів зачислює закон тотожності, закон несуперечності, закон виключення третього, закон достатності підстав [4, с. 279]. Саме такі логічні принципи мають бути взяті за вихідні як логічні засоби нормопроектної техніки.

Логічна вимога *тотожності* досягається через дотримання логічного правила – *терміни та словосполучення, які позначають одні і ті самі поняття, мають використовуватися в одному і тому самому розумінні*. В. І. Риндюк зазначає, що

закон тотожності забороняє підміну термінів, понять, суджень [19, с. 120]. Т. Н. Москалькова зазначає, що закон тотожності називають ще законом повторюваності [4, с. 280]. Переглядаючи нормативно-правові акти України, прийняті останніми роками, можна звернути увагу на значну кількість визначень термінів, що подані законодавцем у спеціальних статтях (див. наприклад ст. 14 Податкового кодексу України чи ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України). Робиться це з метою тотожного використання таких термінів у всьому нормативно-правовому акті.

Несуперечність нормативно-правових приписів є результатом виконання правила – нормативно-правові приписи не мають суперечити юридичним нормам їхнього чи інших нормативно-правових актів. Ця вимога та правило її забезпечення пов'язана із законом формальної логіки – суперечності. В. І. Риндюк зазначає, що ідея, яка виражається законом суперечності, проста: судження та його заперечення не можуть бути одночасно істинними [19, с. 119]. А такі твердження найбільш повно виражаються саме у нормативно-правових приписах. Випадків суперечностей між нормативно-правовими приписами чимало, наприклад Указ Президента України «Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів України та набрання ними чинності» № 503/97 від 10 червня 1997 р. та затверджений Постановою Кабінету Міністрів України № 950 від 18 липня 2007 р. «Регламент Кабінету Міністрів України» по-різному визначають порядок набрання чинності актами Кабінету Міністрів. Відповідно до частини 5 Указу Президента «нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України набирають чинності з моменту їх прийняття, якщо більш пізній строк набрання ними чинності не передбачено в цих актах. Акти, які визначають права і обов'язки громадян, набирають чинності не раніше дня їх опублікування в офіційних друкованих виданнях». Натомість частина 1 параграфу 41 Регламенту КМ України встановлює, що «постанова КМ України набирає чинності з дня її офіційного опублікування, якщо інше не передбачено самою постановою, але не раніше дня її опублікування». Спектр логічних суперечностей на нашу думку, досить широкий – від формальних (видимих), до яких можна зачислити і вищенаведений приклад, до змістовних (внутрішніх, на перший погляд непомітних). На нашу думку, ілюстрацією останніх може бути ситуація із ст. 2 нового Кримінального процесуального кодексу України. Законодавець, вказуючи на таке завдання кримінального провадження, як швидке розслідування і судовий розгляд, мав на увазі необхідність дотримання положень про розумність строків кримінального провадження, які впливають зі змісту п. 1 ст. 6 Європейської Конвенції та практики ЄСПЛ. Але «швидке розслідування і судовий розгляд» та «судовий розгляд упродовж розумного строку» – ці поняття не є ідентичними [22, с. 14].

Виключення третього. Перш ніж запропонувати можливе нормативне закріплення цього принципу, видається, доцільно вказати його доктринальне тлумачення. Т. Н. Москалькова зазначає, що відповідно до закону виключення третього із всіх правових рішень, які містяться в проекті нормативно-правового акта з одного і того самого питання регулювання, істинним є лише одне [4, с. 282]. Одразу ж виникає питання щодо критеріїв істинності та об'єктивності істинності нормативно-правових приписів, що створюються правотворчими суб'єктами (істина, на нашу думку, можлива лише за повної єдності позицій правотворчих суб'єктів, наприклад народних депутатів України – що в нинішніх політичних реаліях видається, утопією). Більш «життєздатною» є позиція В. І. Риндюк, яка вважає, що цей логічний закон означає, що в предметі, який розглядається, конкретна ознака або присутня, або ні [19, с. 119].

Оскільки основне призначення юридичної норми регулювати поведінку суб'єктів права, то закон виключення третього має, ймовірно, означати однозначність нормативного визначення правил такої поведінки. Зокрема, В. Маляренко та О. Шаповалова, аналізуючи ст. 2 «Завдання кримінального провадження» нового Кримінального процесуального кодексу України, висловили думку, що визначені у ст. 2 КПК завдання кримінального провадження в частині вимог забезпечення швидкого розслідування і судового розгляду можуть вступати в конфлікт із поняттям розумних строків кримінального провадження, оскільки у певних категоріях кримінального провадження, що відрізняються складністю, розумні строки, які є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень, не завжди можуть бути швидкими [22, с. 17, 18].

Порушенням зазначеного принципу, на нашу думку, є й використання у юридичних нормах фіктивних та декларативних правових положень (на жаль, таким прикладом є ст. 1 Конституції України).

Отож, на основі наведеного логічну вимогу до проекту нормативно-правового акта «виключення третього» можна досягнути через дотримання правила – нормативно-правові приписи мають встановлювати однозначні, реальні та конкретні правила поведінки суб'єктів права. Однак сама назва даної логічної вимоги для нормативного закріплення, видається дещо складною. Тому, якщо керуватися основним змістовним навантаженням цієї вимоги, на нашу думку, можна оперувати терміном «однозначність».

Врешті, ще один логічний закон, про який ведуть мову науковці – *закон достатньої підстави*. Значення закону для нормотворчої діяльності полягає у тому, що він орієнтує розробників на конструювання правових норм, спричинених практичною необхідністю [4, с. 283]. Зміст цього логічного закону близький до основоположного принципу правотворчої діяльності – соціальної обґрунтованості юридичного права. Оскільки другий значно багатогранніший і глибший, вести окремо мову про такий логічний аспект нормативно-правового акта видається недоцільним.

До логічних вимог, погоджуючись із законодавцем, доцільно зачислити і вимогу логічної послідовності викладу тексту нормативно-правового акта, яка досягається – через логічний зв'язок компонентів проекту нормативно-правового акта, перехід від загальних положень до більш конкретних, причинно-наслідкових зв'язках між діями (фактами). Це скомпільоване з нормативних положень правило є основою для створення правил структурування проекту нормативно-правового акта. Наукою запропоновано різні форми реалізації зазначеної вимоги, наприклад, статті і їх пункти (частини), глави і розділи закону мають впливати одна з іншою, кожне положення закону повинно бути органічно пов'язано з іншими, і не повторювати і, тим більше, не суперечити їм. Або спочатку подаються норми загального характеру, що визначають принципи правового регулювання і містять правила, які повинні враховуватись під час застосування наступних норм нормативно-правового акта. Далі вміщуються норми, згруповані з окремих питань, що стосуються того чи іншого аспекта правового регулювання. Згодом викладаються додаткові положення, що стосуються усіх або кількох питань, що належать до сфери правового регулювання. Хоча знову ж таки є загроза того, що у різних розробників проекту нормативного документа може бути неоднакове розуміння логічного зв'язку між його елементами.

Близькими за «духом» до вимоги несуперечності (тотожності) є пропоновані у літературі вимоги узгодженості (юридичні норми та нормативно-правові акти мають відповідати іншим нормам та нормативно-правовим актам) й системності (юридичні норми та нормативно-правові акти є складовою частиною системи законодавства і посідають у ній своє функціонально визначене місце). Так,

затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 28.12.1992 р. № 731 «Положення про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств, інших органів виконавчої влади» конкретизує норми Указу Президента України від 03.10.1992 р. № 493/92 «Про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади».

Узгодженість охоплює як узгодженість різних частин акта, так і узгодженість різних нормативно-правових актів, що регулюють однорідні суспільні відносини. Прикладом порушення принципу узгодженості можуть бути частина 3 ст. 5 та пункт 4 Перехідних положень Цивільного кодексу України які визначають напрям дії цивільно-правових норм у часі. Відповідно до ст. 5 «якщо цивільні відносини виникли раніше і регулювалися актом цивільного законодавства, який втратив чинність, новий акт цивільного законодавства застосовується до прав та обов'язків, що виникли з моменту набрання ним чинності». Натомість Перехідні положення встановлюють, що «щодо цивільних відносин, які виникли до набрання ним чинності, положення цього Кодексу застосовуються до тих прав і обов'язків, що виникли або продовжують існувати після набрання ним чинності».

Вимога узгодженості близька до вимоги несуперечності. Відрізняє їх те, що якщо суперечність спричиняє колізію між юридичними нормами, то узгодженість більшою мірою зумовлює їх конкуренцію.

Зрозумілою і виконуваною, на нашу думку, є логічна вимога про недопустимість дублювання нормативно-правових приписів, як в одному, так в різних нормативно-правових актах. Позитивним прикладом нормативного попередження можливості повтору нормативно-правових приписів є ст. 8 Конституції України, в якій зазначено, що норми Конституції України є нормами прямої дії. Зазначене конституційне положення нині розуміють як здатність конституційної норми до безпосереднього праворегулятивного впливу без додаткової конкретизації в інших нормативно-правових актах.

Хоча не можна не зазначити, що у наведеному прикладі має місце не до кінця належне використання терміна «пряма дія» для позначення змісту поняття, яке відображає певне правове явище. У теорії права пряма дія є одним із різновидів темпоральної дії нормативно-правових актів. Тому ст. 8 Основного Закону України можна трактувати і як таку, що встановлює його пряму дію у часі (тим паче у Перехідних положеннях Конституції приписів про загальну дію конституційних норм немає). Перед нами приклад певної суперечності між загальновизнаним розумінням юридичного терміна «пряма дія» та його змістовним навантаженням, закріпленим у Конституції України. На нашу думку, точніше було б у ст. 8 визначити, що норми Конституції України є нормами безпосередньої дії.

Підсумовуючи проведені дослідження, можна запропонувати ввести в акти, які регламентують нормопроектну діяльність в Україні, окрему норму про логічні засоби правотворчої діяльності, сформулювавши її у наступній редакції:

Ст. Логічні засоби нормопроекування

1. Логічні засоби нормопроекування – це система логічних вимог та логічних правил, які використовують під час створення проектів нормативно-правових актів.

2. Проекти нормативно-правових актів мають відповідати логічним вимогам, які досягаються шляхом дотримання логічних правил:

1) *тотожності* – терміни та словосполучення, що позначають одні і ті самі поняття, мають використовуватися в одному і тому самому розумінні.

2) *несуперечності* – між нормативно-правовими приписами створюваного та інших нормативно-правових актів не має бути суперечності;

3) *однозначності* – нормативно-правові приписи мають встановлювати однозначні, реальні та конкретні правила поведінки суб'єктів права;

4) *логічної послідовності викладу тексту нормативно-правового акта* – логічний зв'язок компонентів проекту нормативно-правового акта, перехід від загальних положень до більш конкретних, причинно-наслідковий зв'язок між встановлюваними правовими явищами;

5) *узгодженості* – проєктовані нормативно-правові приписи та нормативно-правові акти повинні відповідати чинним нормативно-правовим приписам та нормативно-правовим актам;

6) *системності* – створювані нормативно-правові акти є складовою частиною системи законодавства і мають посідати у ній своє функціонально визначене місце;

7) *недопустимості дублювання* – нормативно-правових приписів не можуть повторювати уже нормативно закріплені правила поведінки.

Наведене формулювання може бути об'єктом подальших наукових дискусій та джерелом інформації для практиків.

Список використаної літератури

1. *Алексеев С. С.* Избранное / С. С. Алексеев. – М. : Статут, 2003. – 480 с.
2. *Алексеев С. С.* Право: азбука – теория – философия: Опыт комплексного исследования / С. С. Алексеев. – М. : Статут, 1999. – 712 с.
3. *Кашанина Т. В.* Юридическая техника в сфере частного права (Корпоративное и договорное нормотворчество) : учеб. пособие / Т. В. Кашанина. – М. : Норма, 2009. – 288 с.
4. *Москалькова Т. Н.* Нормотворчество : научно-практическое пособие / Т. Н. Москалькова, В. В. Черников. – М. : Проспект, 2011. – 384 с.
5. Пособие по законотворчеству: канадский опыт для России / под ред. С. В. Кабышева. – М. : Формула права, 2009. – 99 с.
6. Техніко-юридичні помилки в нормативно-правових актах: поняття та види / В. І. Риндюк // Держава і право. – Вип. 57. – К., 2012. – С. 7.
7. *Риндюк В. І.* Правотворчі помилки: поняття, види, способи їх попередження // Офіційний вісник України. – 7 серпня 2012. – С. 26. Дана помилка конкретизується через визначення та характеристику поняття «формально-логічне протиріччя». В. А. Толстик під ним розуміє розбіжності у змісті двох чи більше правових норм, які регулюють одне і те ж суспільне відношення, на одній території, поширюються на одних і тих же суб'єктів права і стосовно до конкретної життєвої ситуації. *Толстик В. А.* Техніко-юридические приемы выявления, устранения и преодоления формально-логических противоречий / Проблемы юридической техники : сборник статей под ред. В. М. Баранова / В. А. Толстик. – Нижний Новгород, 2000. – С. 108.
8. *Васильева Т. А.* Как писать закон / Т. А. Васильева. – М. : Юрайт, 2012. – 148 с.
9. Законодавчий процес і парламентська законодавча процедура в Україні (проблеми якості, рекомендації щодо вдосконалення в контексті європейської практики) / О. В. Скрипнюк, М. О. Теплюк, О. І. Ющик. – К. : Атіка-Н, 2010. – 92 с.
10. *Чухвичев Д. В.* Логика, стиль и язык закона / В. Д. Чухвичев // Право и политика. – 2005. – № 2. – С. 140–151.
11. *Риндюк В. І.* Законодавча техніка: поняття, форми, види, реалізація в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / В. І. Риндюк. – К., 2008. – С. 11–12.
12. Див., наприклад, *Кашанина Т. В.* Юридическая техника : учебник / Т. В. Кашанина. – М. : Эксмо, 2007. – 512 с.
13. *Биля І. О.* Теоретичні основи використання нормотворчої техніки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / І. О. Биля. – Харків, 2004. – С. 10.

14. Научные основы советского правотворчества. – М. : Наука, 1981. – С. 265.
15. Керимов Д. А. Законодательная техника : научно-метод. и учеб. пособие / Д. А. Керимов. – М. : Норма, 2000. – 127 с.
16. Алексеев С. С. Общая теория права : учеб. / С. С. Алексеев. – М. : Проспект, 2008. – 576 с.
17. Кодифікація законодавства України: теорія, методологія, техніка / за заг. ред. О. І. Ющика. – К. : Парламентське вид-во, 2007. – 208 с.
18. Про нормативно-правові акти : проект Закону, внесений народним депутатом України Ю. Мірошниченком (реєстр. № 7409 від 01.12.2010 р.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/.../JF5PT00I.html
19. Риндюк В. І. Проблеми законодавчої техніки в Україні: теорія та практика / В. І. Риндюк. – К. : Юридична думка, 2012. – 272 с.
20. Для забезпечення конкретики і однозначності (показників логічного закону тотожності) рекомендується: використовувати загальноприйнятну аббревіатуру та спеціальні юридичні терміни, виключити з речень однакові родові форми, використовувати у реченнях прямий порядок слів, використовувати у реченнях стійкі дієслівно-іменні словосполучення тощо. Москалькова Т. Н. Нормотворчество : науч.-практ. пособие / Т. Н. Москалькова, В. В. Черников. – М. : Проспект, 2011. – 384 с.
21. Не треба залишати без уваги, що логіка – наука про закони і форми мислення, методи пізнання та умови істинності знань і суджень // Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Перун, 2007. – 1736 с.
22. Маляренко В. Т. Новий Кримінальний процесуальний кодекс України: переваги та недоліки / В. Т. Маляренко, О. А. Шаповалова // Право України. – 2012. – № 10. – С. 14.

ЛОГИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА ОБЕСПЕЧЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВА НОРМАТИВНО-ПРАВОВЫХ АКТОВ УКРАИНЫ

В. Косович

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Университетская, 1, 79000 Львов, Украина*

В статье выясняется, что такое правовая логика; указываются основные виды логических ошибок, допускаемых в нормативно-правовых актах; рассматриваются логические правила, которые необходимо соблюдать в нормопроектной деятельности, предлагаются формы их нормативного закрепления.

Ключевые слова: правовая логика, логические правила, логические ошибки, нормативно-правовой акт.

LOGICAL MEANS OF PROVISION OF NORMATIVE-LEGAL ACTS OF UKRAINE PERFECTION

V. Kosovych

*Ivan Franko National University of Lviv
Universytetska Str., 1, UA – 79000 Lviv, Ukraine*

In the article the meaning of legal logic is revealed; main kinds of logical errors, committed in normative-legal acts are noted; logical rules that should be observed in rule-drafting are regarded; forms of their normative embodiment are proposed.

Key words: legal logic, logical rules, logical errors, normative-legal act.

*Стаття: надійшла до редакції 11.03.2013
прийнята до друку 29.04.2013*